

Право

УДК: 341.944

ІНСТИТУТ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ВІД ЧАСІВ РИМСЬКОГО ПРАВА ДО РЕГЛАМЕНТУ РИМ II

Трощенко І. О.

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Т.
Шевченка, м. Київ, Україна

Прийняття Регламенту (ЄС) №864/2007 Європейського парламенту і Ради від 11 липня 2007 року про право, що застосовується до недоговірних зобов'язань стало важливим етапом законодавчої та доктринальної еволюції інституту недоговірних зобов'язань. Аналіз історичного розвитку цього інституту дозволяє зрозуміти підходи, що були покладені в основу сучасного розуміння підстав виникнення тих чи інших недоговірних зобов'язань, підходів до класифікації недоговірних зобов'язань та їхнього закріплення як у законодавстві країн континентальної Європи так у європейських країнах англосаксонської системи права.

Ключові слова: Регламент «Рим II», недоговірні зобов'язання, класифікація недоговірних зобов'язань, недоговірні зобов'язання у римському праві, делікти

Трощенко И. А. Институт договорных обязательств в европейской правовой системе со времен римского права до регламента Рим II/ Институт международных отношений Киевского национального университета имени Т. Шевченко, г. Киев, Украина

Принятие Регламента (ЕС) №864/2007 Европейского парламента и Совета о праве, применимом к договорным обязательствам стало важным этапом законодательной и доктринальной эволюции института договорных обязательств. Анализ исторического развития данного института позволяет понять подходы, положенные в основу современного понимания оснований

возникновения тех или иных недоговорных обязательств, подходов к классификации недоговорных обязательств и их закрепления, как в законодательстве стран континентальной Европы, так и в европейских странах англо-саксонской системы права.

Ключевые слова: Регламент «Рим II», недоговорные обязательства, классификация недоговорных обязательств, недоговорные обязательства в риском праве, деликты

Troshchenko I. O. Non-contractual obligations in the European legal system from the times of Roman law to Rome II Regulation/ Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine

The adoption of Regulation (EC) №864 / 2007 of the European Parliament and Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations became an important step in the legislative and doctrinal evolution of non-contractual obligations. Analysis of the historical development of this institution helps to understand the approaches that were the basis for the modern understanding of the grounds of certain non-contractual obligations, approaches to the classification of non-contractual obligations and their implementation in the legislation of continental Europe as well as in European countries of Anglo-Saxon legal system.

Keywords: Regulation "Rome II", non-contractual obligations, classification of non-contractual obligations, non-contractual obligations in Roman law, torts

Вступ.

Витоки колізійного регулювання деліктних зобов'язань, які є найдавнішим різновидом недоговірних зобов'язань, можна простежити ще у стародавньому світі. Відзначається, що інститут колізійного регулювання був практично невідомий у Римській імперії, оскільки при регулюванні конкретних суспільних відносин система права Риму виходила з того, що вона є єдиною системою правових норм. Актуалізація колізійних питань пов'язана із падінням Римської імперії, на колишній території якої німецькі племена і завойовані ними народи жили разом, але керувались різним правом.

Протягом багатьох століть після падіння Римської Імперії, на теренах Європи відбувалась рецепція римського права, яке продовжувало діяти на частині території, що раніше входила до складу Римської імперії (південна Франція, Італія, Іспанія тощо), і за яким визнавалось значення звичаю, хоча поруч з ним діяли численні місцеві писані та неписані джерела права. Римське вчення про зобов'язальне право справило вирішальний вплив на розвиток інституту недоговірних зобов'язань у європейських правових системах.

Найширше римське право використовувалось у феодальній Німеччині, де відсутність єдиного зводу законів примушувала суддів все частіше звертатись до Кодексу Юстиніана (533 р.), а імператор Фрідріх I (XII ст.) навіть оголосив римське право «всесвітнім правом».

Численні пам'ятки середньовічного права здебільшого мали казуїстичний характер, а викладення у них питань зобов'язального права, зокрема недоговірних зобов'язань, як правило, обмежувалось зобов'язаннями з деліктів. Наприклад, у «Саксонському зеркалі» (XIII ст.) значне місце відводиться зобов'язальному праву, але у зв'язку із слабким розвитком товарно-грошових відносин, більша увага приділялась не договірним, а деліктним зобов'язанням, що впливали із спричинення шкоди у сфері сільського господарства [1, с.204-205].

У літературі відзначається, що зобов'язальне право остаточно сформувалось у його сучасному вигляді з прийняттям Цивільного Кодексу Наполеона (1804 р.) та Німецького Цивільного Уложення (1900 р.) [2, с.6]. Обидва кодифікаційних акти істотно вплинули на розвиток всього європейського цивільного права і з певними змінами та доповненнями чинні й нині та відомі як Французький Цивільний Кодекс (далі – ФЦК) та Німецький Цивільний Кодекс (далі – НЦК).

В основу інституту зобов'язального права Цивільного Кодексу Наполеона було покладено теоретичні міркування, викладені у «Трактаті про зобов'язання» (1760 р.) Робера Жозефа Пот'є. У цій праці фактично була запропонована римська класифікація зобов'язань з їх поділом на зобов'язання,

що виникають з договорів, деліктів, квазідоговорів та квазіделіктів. Разом із тим, Потьє Р.Ж. дещо удосконалив визначення квазідоговору (*quasi-contrat*), яке міцно увійшло у французьку цивілістику на тривалий час. На його думку, квазідоговір – це дозволена дія особи, яка зобов’язує цю особу у відношенні іншої або зобов’язує іншого у відносинах з цією особою, за відсутності між сторонами будь-якої угоди. У підсумку він робить висновок, що закон або справедливість, які пов’язані з дією, породжують зобов’язання. Делікти та ніби делікти Потьє Р.Ж. визначає як дії, якими будь-хто навмисно або злісно (делікт), або в силу необережності (квазіделікт) завдав шкоду іншому. Крім того, він був одним із перших дослідників, хто фактично поставив запропоновану римським приватним правом класифікацію зобов’язань під сумнів, адже він розпочав дискусію про закон (природний та позитивний), як підставу виникнення будь-яких зобов’язань. Зокрема, на його погляд, закон, принаймні опосередковано, є підставою будь-якого зобов’язання через посередництво певних фактів, з якими він пов’язує виникнення зобов’язання [3, с.90].

У Цивільному Кодексі Наполеона узагальнюючого визначення поняття «недоговірні зобов’язання» немає, а недоговірним зобов’язанням присвячений Титул IV Книги III «Про зобов’язання, які виникають без договору» (статті 1370-1386). У цьому Титулі Глава I присвячена ніби договорам, а Глава II правопорушенням і ніби правопорушенням [4].

У статті 1370 наводиться класифікація недоговірних зобов’язань, зокрема, у ній відзначається, що «деякі зобов’язання виникають без наявності будь-якої угоди ні з боку того, хто зобов’язується, ні з боку того, перед ким зобов’язуються». При цьому зобов’язання поділяються на ті, що: 1) виникають лише в силу закону (зобов’язання між двома сусідніми власниками або зобов’язання опікунів та інших, які не можуть відмовитись від покладених на них обов’язків); 2) виникають із особистих дій того, хто видається зобов’язаним (впливають із ніби договорів, або із правопорушень, або з ніби правопорушень).

У статті 1371 вміщено визначення ніби договору: «ніби договором є суто добровільні дії людини, з яких випливає будь-яке зобов'язання перед третьою особою й іноді взаємне зобов'язання сторін». При цьому аналіз норм, присвячених ніби договорам свідчить, що ФЦК під це поняття підводить дві групи зобов'язань: по-перше, зобов'язання із діяльності у чужому інтересі без доручення – статті 1372-1375 (*negotiorum gestio* римського права) та, по-друге, зобов'язання повернути неналежно сплачене – статті 1376-1381 (*condictio indebiti* римського права).

Зобов'язання з деліктів (правопорушень) та квазіделіктів врегульовані у статтях 1382-1386 ФЦК. Зокрема, у статті 1382 ФЦК знайшов закріплення принцип генерального делікту, який був не відомий римському приватному праву. У цій статті передбачено, що «будь-яка дія людини, яка завдає шкоди іншому, зобов'язує того, з вини кого завдана шкода, до її відшкодування» [4].

Закріплення системи генерального делікту у ФЦК мало не абияке значення для подальшого розвитку інституту недоговірних зобов'язань, а цей принцип в майбутньому був відтворений у цивільному законодавстві багатьох країн.

Згідно статті 1384 ФЦК за квазіделікти відповідальність настає «не лише за шкоду, яку будь-хто спричинив своїми діями, але й за шкоду, яка спричинена діями осіб, за яких він повинен відповідати, або речами, які знаходяться під його наглядом» [4]. Отже, недоговірні зобов'язання за Французьким Цивільним Кодексом можна поділити на зобов'язання: з квазідоговору; делікту; квазіделікту та закону.

ФЦК був написаний лаконічною мовою, але цей недолік зумовив і можливість його широкої інтерпретації судом, тому сучасне цивільне право Франції значною мірою було створено рішеннями Касаційного Суду Франції. Наприклад, у сфері недоговірних зобов'язань загальний позов про вилучення збагачення був вироблений судовою практикою за результатом розгляду у 1892 р. справи за позовом продавця добрива. Суд визнав, що землевласник збагатився за рахунок використаних на його землі добрив і тому повинен відшкодувати їх вартість. Цей позов не був врегульований у жодній нормі

закону, але судова практика касаційного суду, спираючись на традицію, визначила умови, що дозволяли подати такий позов, а саме: 1) перехід певного майна із сфери однієї людини до іншої; 2) відсутність законної підстави для такого переміщення; 3) субсидіарний характер позову [5, с.37-38].

Прийняття Цивільного Кодексу у Франції дало новий поштовх для вивчення багатьох питань цивілістики, зокрема, і недоговірних зобов'язань. Найбільшу дискусію, яка була продовжена і в ХХ ст., викликало виокремлення у самостійну групу зобов'язань з квазідоговорів. Характеризуючи квазідоговори, російський юрист Побєдоносцев К.П. відзначає, що підставою зобов'язання у даному випадку є не щось подібне договору, якого насправді немає, а особлива засада юридичної відповідальності. У російському дореволюційному праві, наприклад, до квазідоговорів відносили відшкодування корисного прирощення, зробленого у майні, корисне управління чужою справою або майном без доручення, право повернення помилково сплаченого [6, с. 1672-1673].

Французький юрист Ларомб'єр вважав, що зобов'язання з контрактів є зобов'язаннями з закону (*ex lege*), а, на думку іншого французького цивіліста Годеме Е., такий підхід навпаки не має достатнього теоретичного підґрунтя. Останній у своїй праці, присвяченій теорії зобов'язань, підтримує ідею виділення ніби договорів у окрему групу і відзначає, що зобов'язання із ніби договорів не можуть бути віднесені до групи зобов'язань *ex lege*, адже вони не впливають безпосередньо з закону, оскільки для їх виникнення потрібна відповідна дія людини. До ніби договорів Годеме Е. відносить, перш за все, ведення чужих справ без доручення, сплату неналежного та безпідставне збагачення. Таким чином він доповнює перелік ніби договорів, порівняно із закріпленим у ФЦК третім видом зобов'язань (безпідставне збагачення), який був введений у французьке цивільне право лише судовою практикою.

Ще один французький цивіліст – Планіоль М., вважав, що зобов'язання, які виникають з квазідоговорів, деліктів та квазіделіктів у кінцевому рахунку засновані на законі, тому всі зобов'язання можна поділити на дві групи за

підставами виникнення: з договору та закону. Подібна думка була висловлена і російськими дореволюційними юристами. Наприклад, Побєдоносцев К.П. вважав, що зобов'язання за їх походженням слід поділяти на ті, що виникають із взаємної угоди, тобто внаслідок договору, і ті, що виникають внаслідок вільної односторонньої дії, тобто з закону [6, с.1272].

У німецькій правовій думці XIX ст. висловлювались різні, а часом протилежні підходи до визначення підстав виникнення недоговірних зобов'язань. Так, відомий німецький юрист, засновник історичної школи права, Фрідріх Карл фон Совін'ї, який обстоював рецепцію римського права, у своїй роботі «Зобов'язальне право» відзначає, що недоговірні зобов'язання за підставами виникнення слід поділяти на ті, що виникають з: делікту; квазідоговору; квазиделікту [7, с. 370-373]. Інший представник німецької правової науки – Генріх Дернбург у своїй класичній праці «Пандекти. Зобов'язальне право» поділяє зобов'язання на дві групи: засновані на юридичному правочині і не засновані на ньому [8, с. 14]. Професор берлінського університету Барон, критикуючи усталену класифікацію недоговірних зобов'язань, відзначав, що вислови «квазідоговір» або «квазиделікт» взагалі не вказують на підстави виникнення цих зобов'язань, тому, на його думку, із всіх підстав зобов'язань доцільно залишити дві: договір і правопорушення [9, с.200].

До недоговірних зобов'язань представником німецької правової науки Рудольфом фон Ієрінгом були віднесені зобов'язання із так званої переддоговірної відповідальності, які охоплюються терміном «*culpa contrahendo*». Доктрина «*culpa contrahendo*» у сучасному праві була вперше сформульована ним у 1861 році у статті «*Culpa contrahendo* або відшкодування збитків по недійсним або таким що не набули остаточного оформлення договорам». Ієрінг Р. відзначав, що укладення контракту викликає не лише обов'язок щодо його виконання, але (якщо подібний результат виключений у силу якоїсь правової перешкоди) за певних умов і обов'язок відшкодування шкоди. На його погляд, у відповідності із римським і сучасним значенням,

вислів «нікчемність» контракту означає лише відсутність результату, але не відсутність наслідків договору взагалі. Іншими словами Ієринг Р. висунув тезу про те, що збитки, завдані добросовісній стороні у переговорах внаслідок недобросовісних дій другої сторони, які призвели до не укладення контракту або до його нікчемності, підлягають відшкодуванню недобросовісною стороною [10]. Разом із тим, ця концепція стосувалась в основному договорів, які були укладені внаслідок помилки і не застосовувалась до випадків зриву перемовин.

Ця прогалина була усунута дещо пізніше французьким вченим Раймоном Салейлем, який у 1907 р. висунув тезу про те, що коли сторони вступили у перемовини, вони повинні діяти добросовісно, і ніхто не може безпідставно вийти з перемовного процесу без компенсації другій стороні понесених збитків. Саме такий доповнений підхід було імплементовано у законодавство більшості країн і нині ця концепція застосовується у цивільному праві Німеччини, Франції, Австрії, Швейцарії, Італії та ін. У системі континентального права переддоговірна відповідальність охоплюється доктриною «*duty of good faith*», яка за своїм змістом є більш широкою, ніж німецька доктрина «*culpa in contrahendo*».

Німецьке Цивільне Уложення, а нині НЦК, до недоговірних зобов'язань відносить: деліктну, або недозволену поведінку; ведення справ без доручення; неправомірне збагачення. У сучасній німецькій правовій доктрині всі ці недоговірні зобов'язання також відносять до зобов'язань, що виникають в силу закону, класифікуючи тим самим зобов'язання на ті, що виникають з юридичного правочину та із закону [11, с. 358].

Отже, німецький законодавець відмовився від складної конструкції квазідоговорів та квазіделіктів, яка була закріплена у ФЦК. Крім того, питання недоговірних зобов'язань знайшли більш детальну регламентацію, наприклад, якщо ФЦК містить лише п'ять статей (статті 1382-1386), які регулюють деліктну відповідальність, то у НЦК їй присвячено тридцять один параграф (§ 823-853). Положення чинного НЦК фактично охоплюють всі основні види

недоговірних зобов'язань, які відомі сучасному європейському цивільному праву, тому зупинимось на них більш предметно.

Ведення справ без доручення регламентується § 677 НЦК та ін. У цивільно-правовій доктрині Німеччини відрізняють чотири типи ведення справ без доручення, а саме: ведення справ, що відповідає інтересам і дійсній волі особи, що могла доручити ведення справ; не вповноважене ведення справ; помилкове ведення справ; ведення справ, що сприймається як власне. Сучасний німецький вчений Шлехтрім П. вважає, що НЦК регулює ведення справ без доручення, які можуть бути об'єднані одним загальним критерієм: відсутність зобов'язальних відносин між «господарем» справи і особою, якою б ця особа була вповноважена на ведення справ.

Другий різновид недоговірних зобов'язань за НЦК – безпідставне збагачення – розглядається у німецькому праві як один з найбільш складних і одночасно таких, що досить часто застосовується на практиці видів зобов'язань, адже він охоплює багато різноманітних ситуацій. Загальна характеристика інституту безпідставного збагачення наведена у частині 1 § 812: «хто шляхом виконання дій іншого або в інший спосіб без правових підстав придбаває щось на його кошти, зобов'язаний до повернення. Цей обов'язок разом з дією існує і тоді, коли правова підстава відпадає пізніше або не настає ефект, що визначається настанням правочину». На цій основі німецьким професором Кюнцінгером Е. пропонується класифікація недоговірних зобов'язань із безпідставного збагачення на дві великі групи: 1) вимоги про повернення з безпідставного збагачення, що виникло внаслідок дії; 2) вимоги про повернення з безпідставного збагачення з інших підстав. При цьому до першої групи на підставі частини 1 і 2 § 812 та частини 1 § 817 НЦК віднесено такі підстави як: виконання без правової підстави (наприклад, нікчемний договір купівлі-продажу); виконання за ненастання обумовленого результату (наприклад, отримання грошей в очікуванні спадщини); виконання за підстав, які з часом зникли (повернення речі при отриманні страхових виплат за неї); виконання за ганебної підстави (наприклад, отримання хабара). До другої

групи, на підставі частини 1 § 812 та частини 1 і 11 § 816 НЦК віднесено: вимогу внаслідок втручання та збагачення; з безпідставного прийняття боргу; з безпідставного використання майна; розпорядження не уповноваженої особи.

Третій різновид недоговірних зобов'язань – недозволена поведінка, або зобов'язання із завдання шкоди. У загальному вигляді у НЦК визнано, що неправомірна поведінка (делікт) має наслідком зобов'язальні відносини в силу закону – фактом вчинення складів діянь, передбачених деліктним зобов'язанням. При цьому у літературі відзначається, що врегулювання відшкодування шкоди, що завдана потерпілому правопорушенням є досить складним. Основні риси цього інституту у найбільш загальній характеристиці наступні: повинна мати місце протиправність; зазвичай необхідною є наявність вини (але можлива відповідальність без вини); правовий припис міститься у НЦК або поза ним; коло цінностей, що заміщуються, є доволі широким; вимоги можуть бути спрямовані на утримання від дії або припинення дій [11, с359-363]. Крім того, особливістю недоговірних деліктних зобов'язань у Німеччині є те, що деліктна відповідальність настає не лише внаслідок вчинення правопорушень, склади яких безпосередньо закріплені у законі, але й у тих випадках, коли спричинення шкоди є наслідком будь-яких протиправних дій (абз. 1 § 823 НЦК). Така система отримала назву системи змішаного делікту і, крім Німеччини, зустрічається у законодавстві деяких інших європейських країн, наприклад, Швейцарії.

Наведені положення правової доктрини та законодавства Франції і Німеччини в цілому дають уявлення про розвиток та сучасний стан інституту недоговірних зобов'язань на території континентальної Європи.

У правовій доктрині зарубіжних, зокрема, європейських країн, відсутнє єдине визначення недоговірних зобов'язань. Як правило, виділяють дві групи недоговірних зобов'язань: перша – там, де неправомірність діяння становить істотну підставу виникнення відповідальності (недобросовісна конкуренція, дифамація), і друга – там, де неправомірність діяння відсутня. Перша група – делікти, є більш відомою і є більшою за своїм обсягом, проте це не означає, що

можна залишити поза увагою і другу групу зобов'язань, яку в деяких правових системах називають квазіделіктами і до якої відносять безпідставне збагачення та переддоговірну відповідальність [12].

Отже, спільною рисою недоговірних зобов'язань є те, що вони виникають не з договору, а з порушення обов'язку, визначеного об'єктивним правом там, де не існує юридичного зв'язку між сторонами, а є лише фактичний зв'язок.

Разом із тим, зарубіжні автори, зокрема, Зімерман Р., відзначають, що підстави виникнення зобов'язання є найбільш делікатним, і межа між ними в багатьох аспектах є нечіткою. Те, що вважається договірною відповідальністю в одних країнах, може бути віднесене до сфери делікту в інших і навпаки, а в деяких випадках спроби класифікації, взагалі, відмітаються, коли підстави відповідальності знаходяться поза будь-якими категоріями [13, с.923].

Розглядаючи інститут недоговірних зобов'язань, не можна оминати увагою особливості його правового регулювання у Англії, цивільному праву якої невідомий інститут зобов'язального права у його римській традиції. Зокрема, у Англії відсутнє законодавство, яке встановлює загальні принципи, включаючи систему виникнення зобов'язань. Тому поділ зобов'язань на види має виключно доктринальний характер. Найбільш поширеною класифікацією зобов'язань, залежно від підстав їх виникнення, є поділ зобов'язань на ті, що виникають з договору, делікту, квазідоговору та інших підстав [14, с.253].

Значну специфіку має і відповідальність за деліктними зобов'язаннями, адже англійському праву не відомий принцип генерального делікту, який визнано у Франції та інших країнах континентальної Європи. Як відзначає Едуард Дженкс, у сфері цивільних правопорушень (tort) немає загальної доктрини про цивільні правопорушення. Більше того, на його думку, у деяких випадках немає і суворого принципу, на підставі якого можна було б відрізнити дії, які є правопорушенням від дій, що не є правопорушеннями [15, с. 378]. Правове регулювання цієї сфери недоговірних зобов'язань майже повністю відноситься до загального права і здебільшого здійснюється прецедентним правом, а законами регламентуються лише окремі аспекти зобов'язань із

завдання шкоди. Англійська система самостійних фактичних складів цивільних правопорушень, за відсутності загального поняття цивільного правопорушення, отримала назву системи сінгулярних деліктів.

Інститут недоговірних зобов'язань є предметом і міжнародного приватного права, хоча у сучасній доктрині міжнародного приватного права відсутнє єдине визначення поняття недоговірних зобов'язань, які ще позначають як транскордонні недоговірні зобов'язання. Показовим у цьому аспекті є відсутність визначення поняття «недоговірні зобов'язання» у положеннях прийнятого в рамках ЄС в 2007 р. Регламенту ЄС «Про право, застосовне до недоговірних зобов'язань» (далі – «Рим II»), який врахував весь передовий досвід колізійного регулювання недоговірних транскордонних зобов'язань. Зокрема, у пункті 11 «Рим II» зазначено, що поняття недоговірного зобов'язання є неоднаковим у різних державах-членах. Тому в цілях цього Регламенту воно повинно розглядатися як автономне поняття [16].

Разом із тим, представники науки міжнародного приватного права фактично однастайні в тому, що недоговірні відносини виникають, по-перше, між особами, які не перебувають у договірних відносинах, по-друге, особи можуть бути пов'язані договором, але шкода заподіюється не в зв'язку з порушенням договірних зобов'язань.

Дмитрієва Г.К. підкреслює, що виникнення недоговірних транскордонних зобов'язань, на відміну від договірних зобов'язань, не обумовлені угодою сторін, а виникають на підставі інших юридичних фактів. Серед недоговірних зобов'язань у науці традиційно виділяються зобов'язання із заподіяння шкоди, що виникають із неправомірних дій (деліктів) учасників цивільних відносин [17, с.424]. Пізніше в категорію недоговірних транскордонних зобов'язань були включені зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт, послуг, зобов'язання із безпідставного збагачення, з недобросовісної конкуренції. Щодо класифікації недоговірних зобов'язань, то у найбільш розгорнутому вигляді вона подана у «Рим II», де передбачені наступні види недоговірних зобов'язань: відповідальність за продукцію;

недобросовісна конкуренція і дії, що обмежують добросовісну конкуренцію; заподіяння шкоди навколишньому середовищу; порушення прав інтелектуальної власності; відповідальність за проведення страйку і локауту; безпідставне збагачення, дія в чужому інтересі без доручення та *culpa in contrahendo*.

Отже, у рамках науки міжнародного приватного права для класифікації та характеристики недоговірних зобов'язань фактично застосовуються ті ж підходи, що і в межах цивільного права.

Висновки.

Доробок римських юристів мав вирішальний вплив на формування сучасного інституту недоговірних зобов'язань, адже запропонована ними класифікація підстав виникнення та основні види недоговірних зобов'язань у значній мірі, хоча й з певною модифікацією, знайшли закріплення у цивільному законодавстві європейських країн.

На сучасному етапі становлення інституту недоговірних зобов'язань у міжнародному приватному праві найбільш вичерпно цей інститут закріплено у Регламенті ЄС про право, що застосовується до недоговірних зобов'язань (Регламент Рим II), а уніфікація правового регулювання шляхом прийняття універсальних та регіональних міжнародно-правових актів у сфері недоговірних зобов'язань, до яких також відносять і Регламент Рим II, стала особливістю розвитку сучасного міжнародного приватного права у сфери недоговірних зобов'язань.

Література:

1. Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / отв. ред. В. М. Корецкий.— М.: Наука, 1985
2. Кулаков В.В. Обязательства и осложнение его структуры в гражданском праве России / Монография. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: РАП: Волтерс Клувер, 2010
3. Агарков М.М. Обязательство по советскому праву. — М.: Типография «Известий Советов депутатов трудящихся СССР», 1940

4. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / Пер. В. Захватаева. – К.: Истина, 2006
5. Ушивцева Д.А. Обязательства вследствие неосновательного обогащения. Вопросы теории и практики. – 2-е изд., перероб. и доп. – М.: Статут, 2008
6. Победоносцев К.П. Курс гражданского права. 3 тома. – С.-Петербург, Синодальная типография, 1896
7. Савиньи Ф.К. Обязательственное право / пер. с нем. В. Фуже и Н. Мандро. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004
8. Дербург Г. Пандекти. Обязательственное право. Том 2. Выпуск третий русского перевода. – М., 1911
9. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – Казань, 1894
10. Vladimir Monsalve-Caballero The Legal and Historical Panorama of Culpa in Contrahendo at Contractual Negotiations/Revista de Derecho, No 39, 2013: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://rcientificas.uninorte.edu.co/index.php/derecho/article/view/5660/4087>
11. Жалинский А., Рёрих А. Введение в немецкое право. – М.: Спарк, 2001
12. VALDHANS, Jiří and Petra MYŠÁKOVÁ. Conflict Rules for Delicts and Quasi-Delicts (Conflict Rules for Delicts and Quasi-Delicts). In Europeanization of the national law, the Lisbon Treaty and some other legal issues. I. Brno: Masarykova univerzita, 2008
13. Reinhard Zimmermann The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition Publisher: Oxford University Press, USA; New edition edition (September 26, 1996)
14. Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник. Изд. 3-е перераб. и доп. / Отв. ред. Е.А. Васильев. – М.: «Международные отношения», 1993

15. Дженкс Едуард. Английское право (Источники права. Судостроительство. Судопроизводство. Уголовное право. Гражданское право.) / Э. Дженкс ; пер. и предисл.: Л. А. Лунц ; предисл.: М. М. Исаев . – М. : Юриздат, 1947

16. Регламент (ЕС) №864/2007 Европейского парламента і Ради від 11 липня 2007 року про право, що застосовується до недовісних зобов'язань («Рим II»): [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/collision/vnedogovornoe.htm>

17. Международное частное право/ под. ред. Г.К. Дмитриевой. – М., 2010

References:

1. Saksonskoe zertsalo. Pamiatnik, kommentarii, issledovaniia [Text] / otv. red. V. M. Koretskii.– М.: Nauka, 1985

2. Kulakov V.V. Obiazatelstva i oslozhnenie eho struktury v hrazhdanskom prave Rossii / Monohrafiia. – 2-e Izd., pererab. i dop. – М.: RAP: Volters Kluver, 2010

3. Aharkov M.M. Obiazatelstvo po sovetскому pravu. – М.: Tipohrafiia «Izvestii Sovetov deputatov trudiashchikhsia SSSR», 1940

4. Hrazhdanskii kodeks Frantsii (Kodeks Napoleona) / Per. V. Zakhvataeva. – К.: Istina, 2006

5. Ushyvtseva D.A. Obiazatelstva vsledstviu neosnovatelnoho obohashcheniia. Voprosi teorii i praktiki. – 2-e izd., pererob. i dop. – М.: Statut, 2008

6. Pobedonostsev K.P. Kurs hrazhdanskogo prava. 3 toma. – S.-Peterburh, Sinodalnaia tipohrafiia, 1896

7. Savini F.K. Obiazatelstvennoe pravo / per. s nem. V. Fuzhe i N. Mandro. – SPb.: Izdatelstvo «Yuridicheskii tsentr Press», 2004

8. Dernburh H. Pandekty. Obiazatelstvennoe pravo. Tom 2. Vypusk tretii ruskogo perevoda. – М., 1911

9. Shershenevich H.F. Uchebnik russkogo hrazhdanskogo prava / H.F. Shershenevich. – Kazan, 1894

10. Vladimir Monsalve-Caballero The Legal and Historical Panorama of Culpa in Contrahendo at Contractual Negotiations/Revista de Derecho, No 39, 2013: [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupa: <http://rcientificas.uninorte.edu.co/index.php/derecho/article/view/5660/4087>
11. Zhalinskij A., Ryorikh A. Vvedenie v nemeckoe pravo. – M.: Spark, 2001
12. VALDHANS, Jiří and Petra MYŠÁKOVÁ. Conflict Rules for Delicts and Quasi-Delicts (Conflict Rules for Delicts and Quasi-Delicts). In Europeanization of the national law, the Lisbon Treaty and some other legal issues. I. Brno: Masarykova univerzita, 2008
13. Reinhard Zimmermann The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition Publisher: Oxford University Press, USA; New edition edition (September 26, 1996)
14. Ghrazhdanskoe i torghovoe pravo kapitalisticheskikh ghosudarstv: Uchebnik. Izd. 3-e pererab. i dop. / Otv. red. E.A. Vasilj'ev. – M.: «Mezhdunarodnye otnoshenija», 1993
15. Dzenks Eduard. Anghlijskoe pravo (Istochniki prava. Sudoustrojstvo. Sudoproizvodstvo. Ugholovnoe pravo. Ghrazhdanskoe pravo.) / E. Dzenks ; per. i predisl.: L. A. Lunc ; predisl.: M. M. Isaev . – M. : Jurizdat, 1947
16. Reghlament (JeS) #864/2007 Jevropejsjkogho parlamentu i Rady vid 11 lypnja 2007 roku pro pravo, shho zastosovujetsja do nedoghovirnykh zobov'jazanj (“Rym II”): [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupa: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/collision/vnedogovornoe.htm>
17. Mezhdunarodnoe chastnoe pravo/ pod. red. Gh.K. Dmitrievoj. – M., 2010